

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK SİNEMASI: MİLLİ MÜCADELE TEMALI İLK FİLMLER

REPUBLICAN ERA TURKISH CINEMA: EARLY FILMS WITH NATIONAL STRUGGLE THEMES

Semra AKGÜNLÜ

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Radyo Televizyon Sinema Yüksek Lisans,
ORCID: 0000-0002-3846-0286, akgunlu-semra@hbv.edu.tr*

ÖZ

Kurtuluş Savaşı'nda, birlik ve beraberlik oluşumuyla verilen milli mücadeleyi gelecek nesillere aktarmak, tarih ve milli şuurun benimsenmesi için çeşitli araçlar tercih edilmiştir. Sinema da bu araçlardan biridir. Savaş döneminin sona ermesi ve Cumhuriyet'in ilanının ardından sinema çalışmalarında tarihi konular tercih edilirken, milli mücadele teması da ön planda tutulmuştur. Bu çalışmanın amacı, bağımsızlık savaşı ve milli mücadele dönemini tema edinen, Muhsin Ertuğrul yönetiminde 1923-1932 tarihleri arasında çekilen Ateşten Gömlek (1923), Ankara Postası (1929) ve Bir Millet Uyanıyor (1932) isimli filmlerin söylem analizi yöntemi ile incelenmesidir. Bu doğrultuda filmlerdeki tema, verilmek istenen mesaj, ana karakterlerin özellikleri, filmin anlatım yapısı, zaman ve mekânların incelenmesi yapılacaktır. Milli mücadele gibi tarihi açıdan önemli olan bu döneme ait filmlerin hikâyelerine odaklanmak ve filmlere dair ortak söylemi tespit etmeye çalışmak çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Bu filmlerin çalışmada tercih edilmesinin sebebi 1920'li yıllarda Türk Sineması'nda savaş, mücadele, bağımsızlık konularının ön planda olması ve örneklem olarak seçilen bu filmlerin Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde milli mücadele teması ile yapılan ilk filmler olma özelliğini taşımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Milli mücadele, Bağımsızlık, Cumhuriyet dönemi

ABSTRACT

In the War of independence, various tools were preferred in order to transfer the national struggle fought with the formation of unity and solidarity the future generations and to adopt history and national consciousness. Cinema is one of these tools. After the end of the war period and the proclamation of the Republic, historical subjects were preferred in cinema works and the theme of national struggle was also prioritized. The subjects of this study is to examine the films titled Ateşten Gömlek (1923), Ankara Postası (1929), Bir Millet Uyanıyor (1932) which were shot between 1923 and 1932 under the direction of Muhsin Ertuğrul and which take the War of Independence and period of struggle as their theme, by using the discourse analysis method. In this direction, theme, the message to be given, the characteristics of the main characters, the narrative structure of the film, time and places will be analyzed. The reason why these films are preferred in study is that the issues of war, struggle and independence are at the forefront in Turkish cinema in the 1920s. These films selected as a sample are the first films made with the theme of national struggle in the Republican period in Turkey. The aim of study is to talk about the subject of the films of this historically important period such as national struggle, the focus on the stories in the background, and to identify and reveal the common discourse of the films.

Keywords: Turkish Cinema, War of independence, Independence, Republic period

GİRİŞ

Hikâye anlatıcılığının tarihi, mağara duvarlarına resimler çizilmesine, ateş etrafında toplanılarak gösterimlerin yapılmasına kadar dayanmaktadır. Seyirlik, kadim topluluklardan bu yana insanlığın ilgi duyduğu alanlardan biri olmuştur. Yazının icadına kadar insanların iletişimi, resimler ve anlatılan sözlü hikâyelerin varlığı ile mümkün olmuştur (Ayça, 1996). Mağara duvarlarındaki resimlerden, fotoğraf sanatına ve sinema makinesinin icadına kadar geçen sürede görüntü, fotoğraf ve hareket kavramları tarih boyunca toplumların gündeminde yer almıştır. Sinemanın icadı ile toplumun ilgisi kısa süre içerisinde bu yeni icada yönelmiştir. Sinemanın ideolojik bir aygıt olarak kullanılması özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde sıkça rastlanan bir durum olarak kabul edilmektedir (Özön, 2008).

İdeoloji kavramına bakıldığında onu etki alanı altına alabilmek, geliştirebilmek ve değiştirebilmenin temel unsurları dil ve söylemdir (Van Dijk, 2015). Ortak yaşam içerisinde var olan topluluklar üzerinde egemen bir ideoloji temin edilmek istendiğinde dilin kullanımı, anlamı, vurgusu ve söylemi gibi olguları ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Bir metin söylem açısından değerlendirildiğinde metni oluşturan sosyal ve tarihi bağlam, metni anlamlandırma açısından önemli etmenlerdir (Özer, 2019).

Söylem tarihsel, kültürel ve sosyal çerçeveden değerlendirildiğinde, sosyoloji, antropoloji, edebiyat, ekonomi, politika gibi sosyal bilimlerle ilişkilidir (Çoban, 2015). Toplum bilincinin oluşmasını sağlayan, ortak tarihi ve kültürel varlığının inşa edilmesindeki önemli etmenlerden biri ideoloji, onu var eden olgular ise dil ve söylemdir.

Bu çalışmada incelenen filmlerde ortak söylemin milli mücadele olduğu görüşünden yola çıkılarak karakterler, hikâyenin gelişimi, dil, mekân ve zaman unsurları analiz edilerek topluma verilmek istenen ortak mesajın birlik ve beraberlik duygusu olduğu üzerinde durulmuştur. Söylem analizi çalışması ile özne pozisyonundaki başkarakterlere ve eylem pozisyonundaki filmlerdeki ortak dil ve söylemden oluşan ideolojiye bakıldığında, bağımsız olabilmek ve ulusal bütünlüğü kurma çabası görülmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen filmlerin söylem analizi ile çözümlemesi yapılırken filmdeki tema, karakterler, hikâyenin gelişimi, zaman ve mekânın yanı sıra ses

ve müzik, çekim teknikleri gibi unsurlar göz önünde bulundurularak tüm bunların ortak söylem ve ideolojiye katkısı ortaya sunulmuştur.

1. SİNEMANIN OSMANLI DEVLETİNE GELİŞİ

Lumiere kardeşler sinema makinesini icat ettikten sonra çeşitli ülkelerde gösterimler yapmaya başlamışlardır. Sinematograf makinesinin Osmanlı Devleti'nde ilk kez konuşulması ise 1896 yılında Mösyö Jasmin isimli Fransız vatandaşın Fransız elçiliğine makinenin lambalarının gümrükten geçebilmesi için Osmanlı Devleti'nden izin istemesi ile başlamıştır. Sadrazam Halil Rıfat Paşa, sinematografinin ne olduğuna dair kapsamlı bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Hazırlanan raporda sinematografinin faydalı bir icat olduğu kanaati oluşmuştur. Ancak Sultan Abdülhamid, sinemanın Osmanlı halkı için faydadan çok zararı olacağı düşüncesiyle bu yeni icada temkinli yaklaşmayı tercih etmiştir. Bu durum sinema faaliyetlerinde gecikmeye neden olmuştur (Özuyar, 2008). Sinema makinesini geliştiren Lumiere kardeşlerin asistanlarından Promio, İstanbul'a gelerek çekimler yapmıştır. İstanbul'da kısa süren çalışma hayatında bazı olumsuzluklarla karşılaştığından ve sinematograf makinesini bile ülkeye zor şartlar altında getirebildiğinden bahsetmiştir (Özön, 2013).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra topluma kazandırılan özgürlüklerin ardından sinema faaliyetlerinde de gelişim gözlenmiştir. Başlangıç olarak Avrupalıların ve azınlıkların faaliyetlerine izin verilmiş, İzmir ve İstanbul'da film gösterimleri yapılmıştır. Halkın gündemi uzun bir süre bu yeni alet olmuştur. Ancak yine de Avrupa'ya göre sinema salonlarının sayısı oldukça azdır (Özön, 2013). Birinci Dünya Savaşı öncesinde sinema salonlarının işletilmesi ve film yapımcılığı gayrimüslim vatandaşlar ile yabancı uyruklu kişilere mahsustur. İlk sinema salonu Milli Sinema adı ile 1914 yılında İstanbul'da açılmıştır (Özgüç, 1990). Sinemaya olan ilgi arttıkça sinema salonları da çoğalmaya başlamıştır. Seden Kardeşler ve Fuat Özkınay tarafından ilk önce Ali Efendi Sineması açılmış, ardından da aynı isimler bu kez Kemal Sineması ismiyle bir sinema salonu daha açmışlardır (Özön, 1968). Türk sinema salonlarının sayısı henüz Avrupa ile ölçülebilecek durumda değildir. Üstelik Avrupa'da konulu filmler gösterime başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde 1915 yılında Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin kurulması ile ilk yerli yapımlar oluşmuştur (Ulusoy, 2018).

2. MİLLİ MÜCADELE YILLARI VE SİNEMA

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı seçimini yapmış ve ittifak devletleri ile anlaşmıştır. Almanya'nın saflarında savaşa girmeye hazırlanırken Osmanlı Donanması Rus kıyılarını vurmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti böylece savaşa resmen dâhil olmuştur. Sinema o dönemde bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Ayastefanos'ta (bugünkü Yeşilköy) 93 Harbi'nin ardından Rusların diktiği bir zafer anıtı vardır. Bu anıtın yıkılması kararı alınmıştır ve bu yıkım anının o dönemin şartlarına uygun olarak propaganda amacıyla filme alınması uygun görülmüştür. Bunun için Fuat Özkınay görevlendirilmiştir, fakat Fuat Özkınay'ın kamera kullanımına dair bilgisi bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinden Avusturya-Macaristan'a ait bir yapım şirketi olan Sascha Film bünyesinde Fuat Özkınay'a kamera eğitimi verilmiştir. 14 Kasım 1914 tarihinde Fuat Özkınay tarafından Ayestefanos Rus Abidesi'nin yıkılışı filme alınmış ve bu filmin çekilen ilk yerli film olduğu bilinmektedir (Özön, 1970).

Almanların eğitim videolarını gören Dahiliye Nazırı Enver Paşa aracılığı ile Osmanlı Ordusu'nda Merkez Ordu Sinema Dairesi kurulmuştur. Bu dairenin başına da Osmanlı Devleti'nde ilk sinema salonlarını açan ve ilk film gösterimlerini sunan Weingberg getirilmiştir. Weingberg'in yardımcılığına yine sinema işleri ile uğraşan ve ilk yerli sinema salonunu açan Fuat Uzkinay seçilmiştir (Özön, 2013). Weinberg yaklaşık bir yıl sonra ülkeden ayrılmıştır. Bu arada pek çok film çekimleri yapmıştır. Bunlardan biri de yardımcısı Fuat Uzkinay tarafından çekimleri tamamlanan Türkiye'nin ilk konulu Türk filmi olarak bilinen *Himmet Ağa'nın İzdivacı*'dır (Scognamillo, 1987). Milli Müdafaa Cemiyeti Almanya'dan teknik ekipmanlar getirerek film yapım denemelerine başlamıştır. Sedat Simavi, Mehmet Rauf'un *Pençe* oyununu sinemaya uyarlamıştır. Bu film Türk sinema tarihinin ilk öykülü filmi olma özelliğini taşımaktadır. *Pençe*'nin konusu, evlilik hayatının insanlığa vurulan bir pençe gibi gösterilmesi, serbest ilişkinin ise övülmesidir. Ayrıca birçok cüretkâr sahnelerle sahip olan film bu sebeple Muhsin Ertuğrul tarafından eleştirilmiştir (Onaran, 1981).

Daha sonra Ahmet Fehim Efendi'nin yönetmenliğinde, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mürebbiye* oyunu filme çekilmiştir, fakat bu filmdeki sahneler fazla teatral bulunarak eleştirilmiş, ayrıca yabancı bir kadının ahlak dışı sayılabilecek şekilde tasviri yapıldığı öne

sürülerek filmin Anadolu'da gösterimi yapılamamıştır. Bu bakımdan da sansürlenmiş ilk Türk filmi olduğu ileri sürülmektedir (Özgüç, 1990). Türk Sineması'nda ilk sansürün uygulandığı filmin *Mürebbiye* olduğu tartışması kimi sinema araştırmacılarına göre netlik kazanmamıştır. Türk Sineması'nda *Mürebbiye* filminden önce de sansür kararları alınmış olmasına rağmen bu kararlar pek de uygulanmamıştır. Sinemanın başlangıcından Kurtuluş Savaşı dönemine kadar birçok film için sansür uygulanmıştır ancak Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemlerinde sansür uygulamalarının sıklığının arttığı görülmektedir (Öztürk, 2006). *Mürebbiye* filminin özellikle işgal kuvvetlerine karşı bir protesto özelliği taşıdığı ve bu nedenle çekildiği de söylenmektedir (Onaran, 1981).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gösterime giren ilk filmler güldürü özelliğinde çekilmiştir. Fuat Uzkinay'ın tamamladığı *Himmet Ağa'nın İzdivacı* ve yapımı yarım kalan *Leblebici Horhor* filminin ardından tiyatrocu Şadi Karagözoğlu tarafından "Bican Efendi" tiplemesi yaratılmıştır (Yılmazkol, 2021).

1922 yılında Seden Kardeşler "Kemal Film" şirketini kurar. Bu yapım şirketinin bünyesinde tiyatro oyuncusu Muhsin Ertuğrul film çalışmalarına devam etmiş, *İstanbul'da Bir Facia-ı Aşk* (1922), *Boğaziçi Esrarı* (1922), *Ateşten Gömlek* (1923), *Kız Kulesinde Facia* (1923) filmlerini çekmiştir (Özön, 1995).

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra, Türkiye ile Amerika arasında Barış ve Dostluk Anlaşması imzalanmış ve akabinde Hollywood filmlerinin Türkiye'ye girişi de hızlanmıştır. Hollywood starları, Türk halkının ilgisini çekmiş ve yabancı film furyasında Hollywood yapımları öne çıkmıştır (Özuyar, 2004).

Sinema ve tiyatro alanlarında kariyer yapmak isteyen gençler yurtdışına da çıkmışlardır. Yurtdışında sinema oyunculuğu yapan ilk Türk oyuncu olan Muhsin Ertuğrul Paris'e giderek tiyatro ve sinema alanında çalışmalara katılmıştır. İstanbul'a tekrar döndüğünde Darülbeydi Osmanî'nin (Osmanlı Güzellikler Evi -bugünkü Şehir Tiyatroları'nın ilk hali) kuruluş çalışmalarına katılmıştır (Balcıgil, 2020). Darülbeydi savaş dönemi sonrasında İstanbul Belediyesi bünyesine dahil edilmiş ve Şehir Tiyatroları Topluluğu adı altına alınmıştır. Muhsin Ertuğrul ve Şehir Tiyatroları'ndan arkadaşlarının oluşturduğu topluluk Türk Sineması'nda "Tiyatrocular" diye anılmakta, 1922-1938 yılları arasını kapsayan bu döneme de "Tiyatrocular Dönemi" adı verilmektedir (Özön, 2013).

2.1. Milli Mücadele Temalı Filmlerin Çözümlemesi

Muhsin Ertuğrul, milli mücadeleyi konu alan üç film yapmıştır. Bunlar, *Ateşten Gömlek* (1923), *Ankara Postası* (1924) ve *Bir Millet Uyanıyor* (1932) adlı filmlerdir. Tablo 1’de bu filmler ayrıntılarıyla verilmiştir.

Tablo 1. Cumhuriyet Döneminde Milli Mücadele Konulu Filmler

Filmin Adı	Ateşten Gömlek (1923)	Ankara Postası (1929)	Bir Millet Uyanıyor (1932)
Yönetmen	Muhsin Ertuğrul		
Ana Karakterler	Bedia Muvahhit (Kezban), Neyyire Neyir (Ayşe), Muhsin Ertuğrul (İhsan), Emin Belig Belli (Peyami)	Neyyire Neyir (Necmiye Sultan), Nafiye Arcan (Melek Hanım), İsmet Sırrı (Ayşe), Muhsin Ertuğrul (Kudret), Ercüment Behzat Lav (Osman)	Ercüment Behzat Lav (Yüzbaşı Davut), Emel Rıza (Öğretmen Nesrin), Naşit Özcan (Onbaşı Tilki), Emin Belig Belli (Hamdi Bey), Atıf Terzioğlu (Yahya Kaptan)
Ses ve Müzik	Dönemin şartlarına göre sesli film çekimi yapılamamıştır.	Dönemin şartlarına bağlı olarak sesli film çekimi yapılamamıştır. Film, gösterim sırasında sinema salonunda canlı müzik eşliğinde izleyiciye sunulmuştur.	1920’lerde sesli çekim tekniği yoktu fakat 1930’lu yıllara gelindiğinde sesli film çekim tekniği uygulanmaya başlanmıştır. Bu film, ilk sesli film olma özelliğini taşımaktadır. Filmin sonunda dış sesin Atatürk’ün yapmış olduğu metinlerden parçalar okuduğu görülmektedir. Ayrıca asker rolündeki oyuncunun türkü söylemesi ve filmde marş kullanımı da görülmektedir.
Kullanılan obje, dekor	1920’li yıllarda çekilen filmlerde tiyatro geleneğinden gelen oyuncular oynamakta ve çoğunlukla da tiyatro sahnelerine ait dekorlar kullanılmaktadır		Filmde, savaş dönemine ait gerçek görüntüler ve belgesellerden parçalar yer almaktadır.
Çekim Tekniği	Cumhuriyet’in ilanı ile aynı yıl gösterime giren film için dönemin şartları göz önünde bulundurularak görüntü yönetmeninin çabası ile başarılı bir çekim tekniği çalışması yürütüldüğü söylenebilir.	Bu filmde özellikle dış mekân çekimlerinde hareketli sahneler yer almıştır. Filmin çekim tekniği açısından daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.	Yönetmenin yurtdışı deneyimi ve Sovyet Sineması’ndan öğrendikleri ile bu film için geliştirilmiş çekim tekniklerinin kullanılması ile hareketli ve durağan sahnelerde geniş açı ve yakın plan tekniklerinin kullanıldığı görülmüştür.
Zaman ve Mekan	İşgal yılları ve savaş dönemi sonrasında İstanbul, İzmir başta olmak üzere Anadolu’nun kasabalarından izlenimler anlatılmıştır.		
Filmin Dili ve Anlatım Biçimi	Tarihi bir dil ve anlatım biçimine sahip olan filmlerde yaşanan drama duygusal bir atmosferle anlatılmıştır.		
Tema	Milli mücadele, bağımsızlık, vatan ve hürriyet aşkı		
Verilmek İstenen Mesaj	Bağımsız bir millet ve özgür bir vatan için milli mücadelede birlik olmanın önemi Vatan ve hürriyet aşkı tüm sevgilerin üzerindedir		
Konu	Halide Edip Adivar’ın <i>Ateşten Gömlek</i> adlı romanından uyarlanmıştır. İzmir işgali ile başlayan ve sonrasında İstanbul’un işgalinin anlatıldığı film, milli mücadele döneminde insanların, mücadele yıllarındaki aşk hayatlarını vatan ve hürriyet aşkı ekseninde konu edinmiştir.	François de Curel’in <i>Terre in Humaine</i> adlı oyunundan, Reşat Nuri Güntekin’in <i>Bir Gece Faciası</i> ismi ile uyarladığı oyundan sinemaya aktarılan film, milli mücadeleyi öne çıkararak Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan zorlukları konu edinmiştir.	Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’na ait senaryo ile çekilen filmde memleketin işgali gerçek kahramanların isimleri ve hikâyeleri kullanılarak anlatılmaktadır.

2.1.1. *Ateşten Gömlek filmi*

Muhsin Ertuğrul, Darülbedayi'den ayrıldıktan sonra Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu'na geçmiştir. 1923 yılında Halide Edip'in romanından uyarlanan *Ateşten Gömlek* filmi Kurtuluş Savaşı'nı anlatan bir film çalışmasıdır. Bu filmle beraber ilk kez Müslüman Türk kadınları bir filmde rol almıştır (Özön, 2013). *Ateşten Gömlek* filminde bizzat Halide Edip film setinde hazır bulunmuş ve çalışmalara katılmıştır. Milli vurguların yapıldığı bu film Kurtuluş Savaşı'nı anlatan ilk film olma özelliğini de taşımaktadır. Dönemin şartlarına uygun biçimde sessiz olarak çekilmiştir. 1923 yılında Cumhuriyet henüz ilan edilmeden önce film gösterime girmiştir (Özgüç, 1993). Sinema araştırmacısı Agah Özgüç'ün aktarımıyla *Ateşten Gömlek* romanının senaryolaştırılarak filme uyarlanması Atatürk'ün isteğidir. Atatürk, Halide Edip'i Çankaya'ya davet etmiş ve ona şunları söylemiştir: "*Ateşten Gömlek* filminde mutlaka Türk kadınları rol almalı ve oynamalı." Yönetmen Muhsin Ertuğrul da Atatürk ile aynı görüşleri paylaşmış, "Bağımsızlık savaşının bir kesitini veren bu ulusal filmde, kadın rollerinde Türk kadınlarını oynatarak bu fırsatı değerlendirmek istedim" demiştir (Özgüç'ten akt. Hakan, 2012). *Ateşten Gömlek* filmi için Muhsin Ertuğrul, Türk Sineması'nda ilk defa Müslüman bir kadın oyuncu olan Bedia Muvahhit'e rol teklif etmiştir. Film bu açıdan da sinema tarihi için önem arz etmektedir (Güvemli, 1960). İkinci kadın oyuncu için de Türk kadın oyuncunun oynamasında ısrarcı olan Muhsin Ertuğrul gazetelere ilan verdirmiştir. Gazete ilanına sadece bir kadın başvuru yapmıştır. İlanı gelen oyuncuyu Muhsin Ertuğrul'a yakın isimlerden Vasfi Rıza Zobu şöyle anlatmıştır:

1922'de *Ateşten Gömlek* filmini çevirmeye hazırlanıyorduk. Mühim iki kadın rolü vardı. Birini Bedia oynayacaktı. Öteki role genç bir Türk kızı bulunamamıştı. Gazetelere ilan ettiler. Ertesi günü, tek bir Türk kızı müracaat etti. Kemal Film'in bürosu Sirkeci'de Ali Efendi Sineması üstündeki iki küçük odanın içindeydi. O gün oraya uğradığım zaman Neyirre'yi ilk defa görüyordum. Kolej'de talebe imiş. 'Film için müracaat etti. Muhsin'i bekliyor' dediler (Zobu'dan akt. Özön, 2013, s. 90).

Filmdeki kadın oyuncular, Anadolu kadınının güçlü, gururlu, çalışkan, özverili yapısını, milli mücadeledeki önemini, vatanperver duruşunu temsil etmiştir. Yönetmen bilhassa bu sebeple Türk oyuncunun oynamasında ısrar etmiştir; ayrıca Muhsin Ertuğrul

bu filmde kendisi de rol almıştır (Onaran, 1981). Muhsin Ertuğrul ile çalışmış olan Ercüment Behzat Lav kendisiyle yapılan bir söyleşide şunları aktarmıştır:

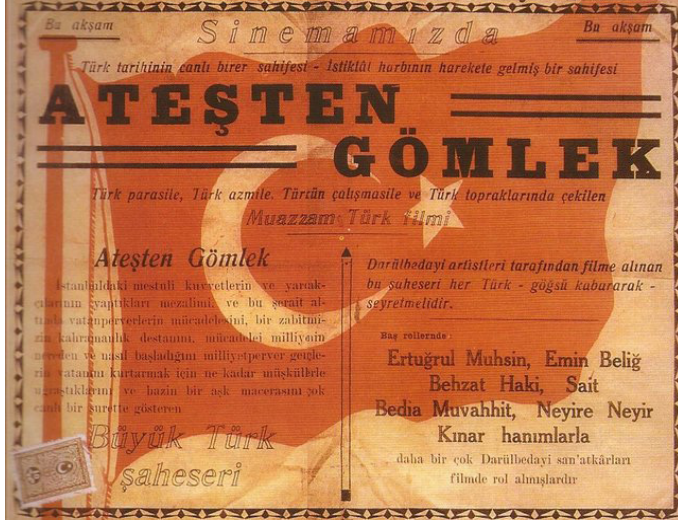
...Bu film savaşın henüz silinmemiş, unutulmamış acılarının, sevinçlerinin sanat aracılığıyla belgelenmesiydi. O devrin sinema tekniğine göre, plan, görüntü, eylem bakımından kuruluşu çok başarılıydı. Filmin öyküsünde yer almış kişiler, gerçekten yaşamış, bu topraklar üstünde emperyalizmin baskısına karşı savaşmış kahramanlardı. Geniş figürasyon kadrosu içinde İstiklal Savaşı'na katılmış pek çok kişi de vardı. Muhsin'in filmleri içinde en çok beğenileni bu olmuş, en kalıcısı da yine bu film olmuştur (Ayça ve Dorsay, 1973, s. 98).

Filmde Bağımsızlık mücadelesi ön planda verilirken, işgal yıllarında yaşanan bir aşk hikâyesi anlatılır. Hikâye milli mücadele ve milli şuur açısından ele alınmak istendiğinden, ayrıntılarda Peyami karakterinin milli mücadele düşüncesiyle yapılan mitinglere katıldığı, burada edindiği izlenimlerle, tanıştığı yeni insanların ve onların milli mücadele fikirlerine önem verdiği gösterilmektedir. Peyami, Yunan mezaliminden kaçıp iki çocuğu ile ona sığınan Ayşe ve İhsan'la konuşmakta, vatanın kurtuluşu için beraberlik mücadelesi içerisinde birlikte hareket etmenin önemi gibi fikirleri paylaşmaktadır. Bu düşünceler ile vatan savunmasında Peyami Binbaşı vazifesi gereği Anadolu'ya geçer. İhsan da Eskişehir'de görev alır. İzmir'in işgali sırasında eşini kaybeden Ayşe ise yaralılarla ilgilenmek üzere Eskişehir'de hastabakıcılık yapmaya başlar. Burada İhsan ile aralarında bir yakınlık kurulmuştur, ancak Ayşe vatanın kurtuluşundan önce herhangi bir gönül ilişkisine başlamak istemediğini, her şeyden önce kurtuluşun ve zaferin önemli olduğu görüşündedir. Binbaşı Peyami de Ayşe'ye aşiktir fakat aşkını hiçbir zaman dile getiremez. Vatanın selameti için mücadele edilmesi gereken bu dönemde, tabiri uygunsa, kalbi aynı zamanda vatan aşkı ile de yanmaktadır. Peyami bu durumu, "...üstümde ateşten bir gömlek var" diyerek anlatmaktadır (Özgüç, 1993). Filmin sonunda Büyük Taarruz'da Peyami, İhsan ve Ayşe aynı cephede savaşa katılırlar, üçü de vatan savunmasında şehit düşerler.

Filmde, mücadele yıllarında vatanın bütünlüğünün korunması, hürriyet aşkının daha önemli olduğu, özgür ve bağımsız olmanın her şeyden daha üstün tutulduğu söylemi yer almaktadır.

Film, konusu itibariyle, kurtuluş mücadelesinde yer alan kişilerin aşk hikâyelerinin yanı sıra vatan savunmasında oynadıkları rollere odaklıdır. Bu yönüyle beğeni alan filmde görüntü yönetmenliği yapan Cezmi Ar'ın çekim teknikleri de filmin başarılı olmasında önemli bulunmuştur (Onaran, 1981).

Resim 1. Ateşten Gömlek Filmine Dair 1923 Yılına Ait El İlanı

(Pınar, 2018)

2.1.2. Ankara Postası filmi

François de Curel'e ait *La Terre Inhumaine* adlı oyun, savaş döneminde Alsace-Lorraine çevresinde yaşanan olayları konu edinmiştir. Eseri, Reşat Nuri Güntekin *Bir Gece Faciası* ismi ile Türkçeye uyarlamıştır. Muhsin Ertuğrul da Darülbeyazıt'ta seyrettiği bu oyundan etkilenir ve bu oyunu, Birinci Dünya Savaşı ve mücadele yıllarının anlatıldığı bir film senaryosu şeklinde yeniden yazar. Film *Ankara Postası* ismi ile çekilir (Özön, 2013). O dönem Türk Sineması'nda sesli çekim tekniği yoktur. Ankara Postası filmi de gösterime girdiği İstanbul Elhamra ve Melek Sinemalarında canlı müzik eşliğinde gösterilmiştir (Abisel, 1994). Filmin beğeni gördüğü ve İstanbul'da tahminen on beş bin kişi tarafından izlendiği, bu durumun filmin yapımcılarını mili mücadele teması ile ilgili başka filmler yapmaya teşvik ettiği görüşü hâkimdir (Aysal ve Erbay, 2022, s. 403).

Filmin milli mücadele teması söylemi ile incelemesi yapıldığında, hikâyedeki gelişim şöyle gerçekleşir: Kuvay-ı Milliye ordusuna karşı kurulan teşkilata mahsus cephede savaşan bir komutanın eşi olan Necmiye Sultan kocasından haber alamaz ve onu aramak üzere Adapazarı olduğu düşünülen yere gelir.

Burada Melek Hanım'ın konağına yerleşir. Melek Hanım'ın büyük oğlu Kudret Kuvay-ı Milliye için haberleşme ağında çalışan bir posta görevlisidir. Elinde Anadolu'ya ulaşması mühim bir mesaj bulunmaktadır. Konakta birbirlerinden hoşlanan bu ikili beraber olmaya başlarlar, ancak Necmiye Sultan, Kudret'in Kuvay-ı Milliye için çalıştığını öğrenir ve onu ihbar eder. Bunu öğrenen Melek Hanım da Necmiye Sultan'ı öldürür. Kudret son nefesini vermek üzereyken elindeki mesajı kardeşi Osman'a ulaştırır. Osman Anadolu'ya doğru yola çıkar, yoldayken Kuvay-ı Milliye'ye karşıt görüşte olan köylüler tarafından nişanlısının kaçırıldığını öğrenir, onu kurtarmak amacıyla köylüleri öldürür ancak nişanlısı ve Osman da yaralanır. Yaralı bir vaziyette atlı arabalara kadar ulaşan Osman elindeki mesajı ulaştırmayı başarır. Mesajda Büyük Taarruz'un başlayacağı haberi verilmektedir. Şartlar ne derece zor olsa dahi yüreğinde vatan sevgisi taşıyanlar zorluğun üstesinden gelerek mücadelesini sürdürüp vatanın kurtuluşu için üstüne düşen vazifeyi yerine getirmektedir. Filmde, vatanın kurtuluşu ve selameti için zor şartlar altında çarpışan ancak aldığı emri yerine getirmek için mücadele eden kişiler ve yaşadıkları hikâyeler gösterilirken, bu kişiler, konu özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi olduğunda vatan ve hürriyet sevdasıyla zorlukların üstesinden gelebilen güçlü kimseler olarak anlatılmıştır.

Resim 2. Ankara Postası Filmine Dair El İlanı

(Pınar, 2018)

2.1.3. Bir Millet Uyanyor filmi

Muhsin Ertuğrul, *Bir Millet Uyanyor* filmini orijinal bir hikâyeden senaryolaştırarak çekmiştir. Hikâye, Nizamettin Nazif'e aittir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu filmin çekilmesini çok istediği ve yapım aşamasında bizzat destek verdiği çeşitli kaynaklarca doğrulanmaktadır (Onaran, 1981).

Atatürk, film yapımcılığına dair görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Sinema öyle bir keşiftir ki bir gün gelecek, barutun, elektriğin ve kıtaların keşfinden çok dünya medeniyetlerinin veçhesini değiştirdiği görülecektir. Sinema, dünyanın en uzak köşelerinde oturan insanların birbirlerini sevmelerini, tanımlarını temin edecektir. Sinema, insanlar arasındaki görüş, düşünüş farklarını silecek, insanlık idealinin tahakkukuna en büyük yardımı yapacaktır. Sinemaya layık olduğu ehemmiyeti vermeliyiz (Şener'den akt. Acar, 2021, s. 287).

Filmde, bağımsızlık için verilen milli mücadelede Yüzbaşı Davut ve onun emrindeki Onbaşı Tilki'nin işgal yıllarındaki İstanbul için birlikte çarpışmaları anlatılırken, bir yandan da Yüzbaşı Davut ile Nesrin Öğretmen'in aşkına değinilmektedir. Filmde Kurtuluş Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinin yer aldığı belgesellerden de eklemeler yapılmıştır. Ayrıca filmde gerçek olaylara yer verilirken, İstanbul'un işgal edilmesi, Sait Molla ve Yahya Kaptan'ın ölümü gibi olaylar sahnelenmiştir (Özön, 2013).

Muhsin Ertuğrul, Sovyet Sineması'nda öğrendiklerini *Bir Millet Uyanıyor* filminde birkaç sahnede uygulamıştır. Filmde askerlerin gözleri bağlanarak kurşuna dizilme sahnesinin *Potemkin Zırhlısı* filmindeki kurşuna dizilme sahnesinden esinlenilerek çekildiği düşünülmektedir (Ulusoy, 2018). Askerlerin kurşuna dizilme sahnesinde, başta Yüzbaşı Davut olmak üzere esirlerin "Yaşasın İstiklal!" diye bağırmaalarının ardından silahlı müfreze ateş etmekten vazgeçer. Bu sahnede her şeyin zafer için yapıldığı, zafere ulaşmak için ölümün dahi göze alındığı ve birlikte hareket etmenin önemi vurgulanmıştır.

1920'lerde çekilen diğer filmlerden farklı olarak bu filmde Şehir Tiyatroları'nın dışında oyunculara yer verildiği, böylelikle tiyatroya dair daha az öğeler gösterilirken, oyunculukların da sahnedeki kadar ağır bir havada yapılmadığı görülmektedir. Çekilen sahnelerde bazı planların genel, bazı planların yakın çekimle tamamlanması ve filmdeki kurgunun o dönem çekilen diğer filmlere göre daha profesyonel biçimde sunulması Türk Sineması'nda yenilikler olarak görülmektedir (Özön, 2013).

Filmin sonunda, dış ses, Gazi Mustafa Kemal'in milli mücadele döneminde yaptığı çeşitli konuşmalara atıfta bulunarak, Sivas Kongresi'nde kürsüde okuduğu metin ve Nutuk'tan alınan metinlerden parçalar okumaktadır. Bu esnada arka planda Kurtuluş Savaşı'nda Çanakkale cephesinden ve Cumhuriyet Bayramı kutlamalarındaki geçit törenlerinden alınan görüntüler gösterilmektedir.

Dış sesin final sahnesinde okuduğu metin şu şekildedir:

...Evet her yol Ankara'ya gider, çünkü Ankara'da Gazi Mustafa Kemal milleti esaretten, vatani müstevliden kurtarmak için eli silah tutan herkesi mücadeleye davet etti. Artık müstakil topluluklar halinde yer yer mücadele eden küçük kuvvetler, efeler, sivil çeteler Mustafa Kemal'in emrinde tarihe ibret dersi verecek, dünyaya askerliğin ne olduğunu gösterecek Türk Ordusu'nu kurmak için toplanıyorlardı. Şimdi ordu kurulmuş, Gazi Mustafa Kemal Paşa Türk Orduları Başkumandanı sıfatı ile bizzat ateş hatlarında ordunun maneviyatını takviye ediyor, üstün kumandanlık vasfı ile Mehmetçiğe zafer yollarını gösteriyordu. Artık ölüm-dirim savaşı başladı. Parolamız ya ölüm ya istiklaldir! Mehmetçik harp ilahlarının zafer kanatlarını takmış, bir çığ gibi önüne gelen düşmanı yok ediyor, cepheden cepheye, zaferden zafere uçuyordu. Bu öyle azametli bir şahlanıştı ki değil yedi düvelin ordusu, yetmiş milletin ordusu çıksa Mehmetçiğin karşısına yine de yok olmaya mahkûmdur. Kalbinde kurtuluş için, zafer için iman, dilinde Allah'ın adı, Mehmetçik kükretilmiş aslanlar gibi saldırıyor... Ve bir 9 Eylül sabahı Akdeniz kıyılarından yükselen zafer teraneleri vatanın kurtuluşunun müjdecisi oldu... Tarihten Türkleri silmenin kabil olmadığını anlayan, Türksüz bir dünyanın mümkün olamayacağını kabul eden düşman kuvvetleri İstanbul'u da asıl sahiplerine teslim ederek gidiyorlar. Bu gidiş geldikleri kadar azametli değil... Güle güle gidin, bir daha mukaddes topraklarımıza düşmanca ayak basmayın, unutmayın Türkiye, Türklerindir! Yurtta sulh, cihanda sulh! İşte Türk milletinin yeni parolası. Bu gaye için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen bir milletin evladınız biz. Her şeyden evvel hürriyet hep vatan için kanlarını döken şehitlerin aziz hatırası, bu sert adımlarla dağı taşı inleyen kahraman Mehmetçiğin daima kalbinde yaşayacak. Hazır ol cenge istersen sulh-u salah!

Bu metinle filmde anlatılmak istenen milli mücadelenin önemi kuvvetlenmektedir. Film boyunca işgal döneminde düşmana karşı birlikte hareket etmek gerektiği, bu şekilde karşıdaki düşman ne kadar güçlü olursa olsun onları yenebilecek güçte olduğu işlenmiştir.

Resim 3. Bir Millet Uyanıyor Filminin Hazırlık Sürecinden Gazetede Yer Alan Bir Haber

(Pınar, 2018)

Resim 4. Bir Millet Uyanıyor Film Afışı

(Pınar, 2018)

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yabancı filmlerin yurda gelişi ve gösteriminde çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Bu durum yapımcıları yerli film yapmaya yöneltmiştir. Cumhuriyetin ilanı ve sonrasında çekilen milli mücadele temalı Ateşten Gömlek, Ankara Postası, Bir Millet Uyanıyor adlı filmler temel olarak işgal yıllarında bağımsızlık ve vatan savunması için verilen mücadeleyi konu edinmektedir. Yapılan bu çalışma neticesinde bu filmlerde ortak temanın milli mücadele olduğu, halkın Kuvay-ı Milliye güçleriyle birlik ve beraberlik içerisinde olduğu, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında halkın ve Kuvay-ı Milliye güçlerinin kahramanlaşmasının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Milli mücadele döneminin getirmiş olduğu birlik ve beraberlik duygusunu perçinlemek, ulusal değerlere sahip çıkılması, milli şuurun oluşturulması amacıyla çekilen dönem filmlerinde düşmana karşı kazanılan zafer ön plana çıkarılmıştır. Çalışmada yer alan filmlerin ortak özelliklerinden biri de, asker, köylü, öğretmen, hemşire kim olursa olsun, milli beraberlik anlayışı ile hareket edildiğinde final sahnesinin zaferle neticelenmesidir. Üç film de iki karşıt kutup olarak düşman ve milli mücadeleye taraf olan gruplar üzerine temellendirilmiştir. Müzik seçiminde, sesli çekim imkânı olmayan filmlerin canlı müzik eşliğinde sunulması, sesli sinema sistemine geçildiğinde ise marşların kullanımıyla toplum üzerinde ortak bir dil yaratılmak istenmiştir. Filmlerde kullanılan dildeki ortak düşüncenin de "tarih bilincinin verilmek istenmesi" olduğu görülmektedir. Çalışmada seçilen filmlerin bu temalarla bütünlüğü ve söylem açısından uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Türk milletinin kurtuluş mücadelesinin aktarıldığı bu filmlerde, vatanın bağımsızlığı için düşmana karşı birlik olmanın önemi gösterilmiştir. Halkın sinemaya ilgisini yükseltmek amacıyla filmlere dair el ilanları bastırılmıştır. İzleyici sayısı için İstanbul verilerinden çalışmada bahsedilmiştir. Bu verilere bakılarak yeterince ilgi gösterildiği düşünülmektedir. Sinema sanatının ideoloji ve tarih bilinci oluşturma gücüne dayanarak tarihi olayların yansıtıldığı, ortak söylem olarak milli mücadelenin aktarıldığı bu filmlerin, "toplum üzerinde birlik ve beraberlik misyonunu yüklenmiş oldukları" yorumu yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (1994). *Türk Sineması üzerine yazılar*. İmge.
- Acar, D. (2021). Atatürk ve sinema: Türk Sinemasında Atatürk filmleri. *Atatürk Yolu Dergisi* (69), 285-309.
- Ayça, E. (2016). *Şu sinema dedikleri*. Artshop Yayıncılık.
- Aysal, N. ve Erbay, H. (2022). Türk Sinemasında milli mücadele ve Atatürk dönemi filmleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. (1), 397-413.
- Balcıgil, O. (2020). *Nefesi tutku olan kadın Afife Jale*. Destek Yayınları.
- Baydemir, A. ve Önder, S. (2005). Türk Sinemasının gelişimi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (6), 113-135.
- Çoban, B. (2015). "Söylem, ideoloji ve eylem: iktidar ve muhalefet arasındaki mücadeleyi çözümüleme denemesi". *Söylem ve İdeoloji*. (Barış Çoban, Ed.). 199-233. (Barış Çoban vd., Çev.). Su Yayınları.
- Dorsay, A. ve Ayça, E. (1973). Ercüment Behzat Lav'la konuşma. *Yedinci Sanat*. s (9), 90-104.
- Erdur, O. (2019). Türk-Sovyet kültürel ilişkilerinde Muhsin Ertuğrul. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi XVI* (61), 66-77.
- Erksan, M. (1996). *Sinemanın 100. yılı, Türk Sineması üzerine düşünceler*. Doruk Yayıncılık.
- Güvemli, Z. (1960). *Sinema tarihi*. Varlık Yayınları.
- Hakan, F. (2012). *Türk Sinema tarihi*. İnkılap Kitabevi.
- Onaran, A. (1981). *Muhsin Ertuğrul Sineması*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özer, N. (2019). *İdeoloji iktidar medya söylem*. Çizgi Kitabevi.
- Özgüç, A. (1993). *100 filmde başlangıcından günümüze Türk Sineması*. Bilgi Yayınevi.
- Özön, N. (1968). *Türk Sineması kronolojisi*. Bilgi Yayınevi.
- Özön, N. (1970). *İlk Türk sinemacısı Fuat Özkınay*. Türk Sinematek Derneği Yayınları.
- Özön, N. (1985). *Sinema uygulayımı sanatı tarihi*. Hil Yayıncılık.
- Özön, N. (1995). *Karagözden sinemaya Türk Sineması ve sorunları*. Kitle Yayınları.
- Özön, N. (2008). *Sinema sanatına giriş*. Agora Kitaplığı.
- Özön, N. (2013). *Türk Sineması tarihi 1896-1960*. Doruk Yayınları.
- Özuyar, A. (2004). *Babıali'de sinema*. İzdüşüm Yayınları.
- Özuyar, A. (2008). *Sinemanın Osmanlıca serüveni*. Deki Basım Yayım.
- Scognamillo, G. (1987). *Türk sinema tarihi birinci cilt 1896-1959*. Metis Yayınları.
- Teksoy, R. (2005). *Rekin Teksoy'un sinema tarihi 1. Cilt*. Oğlak Yayınları.
- Ulusoy, M. (2018). *Türk Sinemasında Osmanlı algısı 1923-1960*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalı - Tarih Programı.
- Van Dijk T. (2015). Söylem ve ideoloji: Çokalanlı bir yaklaşım. *Söylem ve İdeoloji*. (Barış Çoban, Ed.). 15-100. (Barış Çoban vd., Çev.). Su Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Pınar E. (2018). Türkiye'nin sinema dönemleri-tiyatrocular dönemi, www.tarihlisanat.com/tiyatrocular-donemi-turkiye-sinema/ , Erişim tarihi 23.9.2023.
- Sistem Film (2017). Bir millet uyanıyor (1932) - Türk Filmi - Ercüment Behzat Lav& Emel Rıza (video) YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=NhiBXtvY19g>